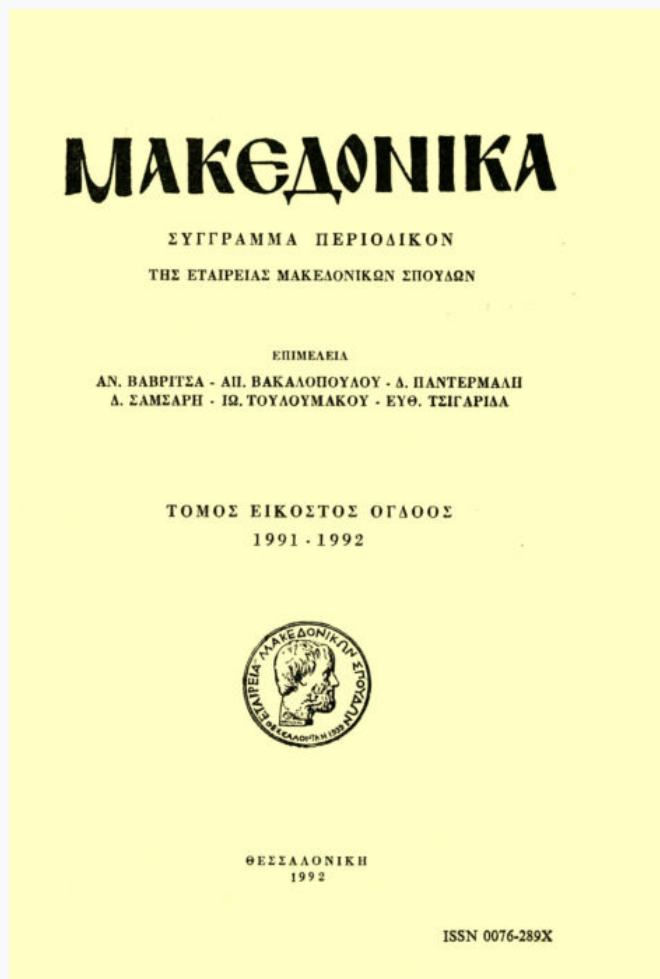

Μακεδονικά

Τόμ. 28 (1992)

Βασίλης Άτσαλος, Τα χειρόγραφα της Ιεράς Μονής της Κοσίνιτσας (ή Εικοσιφοίνισσας) του Παγγαίου

Ευθύμιος Κ. Λίτσας

doi: [10.12681/makedonika.161](https://doi.org/10.12681/makedonika.161)

Copyright © 2014, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λίτσας Ε. Κ. (1992). Βασίλης Άτσαλος, Τα χειρόγραφα της Ιεράς Μονής της Κοσίνιτσας (ή Εικοσιφοίνισσας) του Παγγαίου. *Μακεδονικά*, 28, 529–530. <https://doi.org/10.12681/makedonika.161>

Β α σ ί λ η ς Ἀ τ σ α λ ο ς, Τα χειρόγραφα της Ιεράς Μονής της Κοσίνιτσας (ή Εικοσιφοίνισσας) του Παγγαίου. [Δήμος Δράμας. Ιστορικό αρχείο. (Σειρά δημοσιευμάτων, αρ. 1)] Δράμα 1990, σσ. 151.

Αν τα βιβλία—τα χειρόγραφα στην προκειμένη περίπτωση—έχουν την τύχη τους, και οι συλλογές χειρογράφων έχουν τη δική τους τύχη· παράξενη, μυστηριώδη πολλές φορές, συνυφασμένη πολύ συχνά με πολιτικές εξελίξεις ή βίαιες μεταβολές. Η παρατήρηση αυτή ισχύει ακριβώς και στην περίπτωση των συλλογών χειρογράφων δύο περιφημων μονών της Μακεδονίας, της Μ. Κοσίνιτσας κοντά στη Δράμα και της Μ. Τιμίου Προδρόμου κοντά στις Σέρρες. Οι περιπέτειες των συλλογών χειρογράφων των βιβλιοθηκών τους αποτελούν τις πράξεις ενός «δράματος» που άρχισε στα 1917 και συνεχίζεται μέχρι σήμερα, χωρίς, προς το παρόν, να διαφαίνεται το οριστικό του τέλος.

Σήμερα γνωρίζουμε επίσημα και αποδεδειγμένα αυτό που ήταν γνωστό ανεπίσημα και σιωπηρά από την αρχή. Με δυο λόγια: Κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο—οι περιοχές Σερρών, Δράμας βρίσκονται υπό βουλγαρική κατοχή—και συγκεκριμένα στα 1917 οι Βούλγαροι λεηλατούν τα χειρόγραφα και τα άλλα κειμήλια των δύο μονών και τα μεταφέρουν στη Σόφια. Στη συνθήκη του Neuilly (1919) περιλαμβάνεται διάταξη, η οποία επιβάλλει την επιστροφή των συληθέντων κειμηλίων. Το 1923 το ελληνικό κράτος στέλνει τον τότε φορο αρχαιοτήτων Γ. Σωτηρίου, ο οποίος «ηναγκάσθη», όπως δηλώνει ο ίδιος, να παραλάβει τα συσκευασμένα μέσα σε χαρτοκιβώδια χειρόγραφα των δύο μονών χωρίς να τα ελέγξει. (Το γιατί ο Σωτηρίου «ηναγκάσθη» και γιατί δέχθηκε να παραλάβει τα χειρόγραφα χωρίς έλεγχο δεν γίνεται φανερό από την πρόσφατη βιβλιογραφία, αυτή που εμείς τουλάχιστον έχουμε υπόψη μας).

Στην Αθήνα διαπιστώνεται ότι δεν έχουν επιστραφεί όλα τα χειρόγραφα των δύο μονών, αλλά οι Βούλγαροι απαντούν στα σχετικά διαβήματα της ελληνικής πλευράς ότι δεν έχουν άλλα χειρόγραφα. (Κακοπιστία από τη μια πλευρά, αφέλεια από την άλλη; Μάλλον). Από τότε όλοι γνωρίζουν ότι τα μη επιστραφέντα χειρόγραφα, τα οποία στη συντριπτική πλειοψηφία τους προέρχονται από τη Μ. Κοσίνιτσα, βρίσκονται στη Σόφια, όπου μάλιστα ορισμένοι επιστήμονες—όχι Έλληνες—μπορούν και τα μελετούν ή αποκτούν μικροταινίες, αλλά αυτό επισήμως από καμιά πλευρά, ούτε βεβαίως τη βουλγαρική, αλλ' ούτε και την ελληνική, δεν γίνεται παραδεκτό, για να παιχτεί έτσι και πάλι το αιώδιο, ανισόροπο παιχνίδι της πολιτικής διγλωσσίας. Υπάρχουν εν τούτοις πάντα κάποιες φωτεινές εξαιρέσεις που βλέπουν τα πράγματα πέρα από τη φτηνή μικροπολιτική· στην προκειμένη περίπτωση ο λόγος για τον αείμνηστο Λίνο Πολίτη, που από μιας αρχής ζήτησε—αποδεδειγμένα—να σταματήσει αυτό το παιχνίδι και να γίνει φανερό ότι τα χειρόγραφα της Μ. Κοσίνιτσας κατά το μεγαλύτερο μέρος τους βρίσκονται στη Σόφια. Η άποψη αυτή του Πολίτη, με τις σύντονες προσπάθειες και άλλων νεωτέρων, υλοποιείται μόνον τον Αύγουστο του 1990, όταν συγκαλείται στη Σόφια διεθνής Table ronde με θέμα τη μελέτη των χειρογράφων του Κέντρου Σλαβοφιλανθινών Σπουδών «Ivan Dujčev». Εκεί αποδεικνύεται αναμφισβήτητα από τους καθηγητές Β. Ἀτσαλο και Β. Κατσαρό ο τόπος προέλευσης του κάθε σχεδόν χειρογράφου της συλλογής του Κέντρου, και φυσικά αποδεικνύεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό προέρχεται από τη Μ. Κοσίνιτσα. Έτσι, ύστερα από 70 περίπου χρόνια, αποκαλύπτεται έμμεσα αλλά επίσημα το φανερό «μυστικό». Και εδώ αρχίζει η τελευταία πράξη του δράματος που έχει μετατραπεί σε κωμωδία: Τώρα οι πάντες σχεδόν διεκδικούν την πατρότητα των αρχικών ενεργειών για την αποκάλυψη του «κρυμμένου θησαυρού», ή αμιλλώνται αλλήλοις προς επίδειξιν φθονού πατριωτισμού, ενώ μέχρι πρό τινος κα-

νείς δὴθεν δεν γνῶριζε την ὑπαρξὴ του «θηαυρού»! Ευτυχῶς ὅμως ὑπάρχουν τα ντοκουμέντα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ αποκάλυψη του τόπου προέλευσης τῶν χειρογράφων δεν ἦταν εὐκόλο εγχείρημα καὶ δεν ἐγίνε χωρίς προεργασία καὶ μάλιστα μεγάλη. Καρπὸς τὴν προεργασίας αὐτῆς εἶναι τὸ ὑπὸ κρίσιν βιβλίον, πού κυκλοφόρησε λίγες μέρες πριν ἀπὸ τὴ σύγκληση τῆς Table ronde.

Βασικὴ προϋπόθεση γιὰ κάθε εἶδους μελέτῃ μιᾶς συλλογῆς χειρογράφων εἶναι ὁ λεπτομερὴς κατάλογος. Ὅταν μάλιστα τα χειρόγραφα ἔχουν χαθεῖ ἢ εἶναι διεσπαρμένα, μόνον ὁ κατάλογος μπορεῖ νὰ βοηθήσῃ στὸν εντοπισμὸ καὶ ταυτισμὸ τῶν χειρογράφων καὶ ἔτσι στὴν επανασύστασιν τῆς συλλογῆς. Μία τέτοια προϋπόθεσις δεν ὑπῆρχε γιὰ τα χειρόγραφα τῆς Μ. Κοσίνιτσας πού μας ενδιαφέρουν ἐδῶ τώρα αποκλειστικά. Υπῆρχαν βέβαια διάφορες περιγραφές, ἀλλὰ γενικὲς καὶ ὄχι πάντα αξιόπιστες. Ἡ πιο ἐμπιστευσιμὴ δουλειά ἦταν αὐτὴ τοῦ Παπαδόπουλου-Κεραμέα, ὁ ὁποῖος στα 1886 εἶχε δημοσιεύσει τὴ γνῶστί στους εἰδικούς «Ἐκθεσὶν παλαιογραφικῶν καὶ φιλόλογικῶν ἐρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ». Εκεί συγκέντρωσε τίς παρατηρήσεις καὶ σημειώσεις τοῦ γιὰ 158 χειρόγραφα τῆς Μ. Κοσίνιτσας. Ἐκτός ὅμως ἀπὸ τὴν ἐλλειψὴν συστηματικῶν καταλόγων, πολλὰ χειρόγραφα εἶναι πλέον διάσπαρτα ἀνὰ τὸν κόσμον: Σόφια, Αθήνα καὶ ἄλλες μεγάλες πόλεις ἔχουν σήμερα στὴν κατοχὴ τους χειρόγραφα τῆς βιβλιοθήκης τῆς Μ. Κοσίνιτσας. Ἦταν λοιπὸν αναγκαῖον νὰ συγκεντρωθῶν ὅλες ὁ πληροφορίες οἱ σχετικὲς με τα χειρόγραφα καὶ νὰ συνταχθεῖ, εἰ δυνατόν, ἓνας κατάλογος. Τὴν ἀνάγκη αὐτὴ καλύπτει κατὰ τρόπο ικανοποιητικὸ τὸ κρινόμενον βιβλίον. Ὁ συγγραφεὺς κατάφερε νὰ συγκεντρώσῃ ὅλες σχεδὸν τίς διάσπαρτες σε ποικίλες πηγὰς πληροφορίες καὶ νὰ καταρτίσῃ ἓνα συνοπτικὸν κατάλογον γιὰ 228 ἀπὸ τα 430 χειρόγραφα τῆς βιβλιοθήκης. Γιὰ τα ὑπόλοιπα 202 χειρόγραφα δεν ὑπῆρχε ἢ δεν βρέθηκε καμιά πληροφορία. Ὁ συνοπτικὸς αὐτὸς κατάλογος με πλούσια τεκμηρίωση καὶ σχολιασμὸ ἀποτελεῖ τὸ σημαντικότερον μέρος τοῦ βιβλίου. Τοῦ καταλόγου αὐτοῦ προηγεῖται ἓνα κεφάλαιον με σύντομη —καὶ πολὺ σωστά— μνεία τῆς ιστορίας τῆς Μονῆς καὶ με τα καθέκαστα τῆς ἀρπαγῆς τῶν χειρογράφων καὶ ἐπονταί τέσσερα κεφάλαια, ὅπου παρακολουθοῦνται συστηματικὰ καὶ με ὅση πληρότητα ἐπέτρεψε ἡ δυσκολία τοῦ θέματος, οἱ τύχες τῶν διασπαρέντων καὶ επανεμφανισθέντων χειρογράφων καὶ οἱ ἀπώλειες τῶν εἰδικῶν γιὰ τα δῆθεν χαμένα χειρόγραφα. Τὸ βιβλίον κλείνει με τα ἀπαραίτητα εὐρετήρια, χειρογράφων καὶ γενικῶν.

Σήμερα γνῶρίζουμε, ὅπως εἶπαμε, ὅτι ὅλα σχεδὸν τα «χαμένα» χειρόγραφα τῆς Κοσίνιτσας βρίσκονται στὴ Σόφια καὶ ἔχουν ἀρχίσει νὰ μελετῶνται με σκοπὸ τὴ σύνταξιν ἐνός συνοπτικῶν καταλόγου καὶ ἀργότερα —ἐλπίζουμε— τὴ σύνταξιν καὶ ἐνός αναλυτικῶν. Ἐτσι ἡ κατάστασις πού παρουσιάζει τὸ βιβλίον ἔχει ἤδη ἀλλάξει. Ὅμως καὶ στὴν πρώτη, ἀλλὰ ἰδίως στὴ δευτέρῃ περίπτωσι, τῆς σύνταξιν δηλ. αναλυτικῶν καταλόγων, πού ἐλπίζουμε ὅτι θὰ υλοποιηθεῖ καὶ δεν θὰ παραπεμφθεῖ ad Calendas graecas, τὸ κρινόμενον βιβλίον θὰ παίξει τὸ ρόλον τοῦ καὶ θὰ αποτελέσει, πιστεύουμε, πλούσια πηγὴ βιβλιογραφίας καὶ τεκμηρίωσης τῆς πρόσφατης ιστορίας τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τῆς Μ. Κοσίνιτσας.